

EUROOPPALAISEN KIELIPOLITIIKAN YTIMESSÄ

Marjut Johansson ja Riitta Pyykkö (toim.) *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä.* Helsinki: Gaudeamus 2005. 374 s. ISBN 951-662-948-2.

Marjut Johanssonin ja Riitta Pyykkön toimittama *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* tarttuu aiheeseen, josta ei ole aikaisemmin kirjoitettu laajaa yleisesitystä suomeksi: Euroopan kielipolitiikkaan ja Euroopassa puhuttujen kielten tämänhetkisiin tilanteisiin. Teoksessa näitä aihepiirejä käsitellään toimittajien kirjoittaman johdannon jälkeen kolmessa osassa. Niistä ensimmäinen keskittyy Euroopan unionin kielipolitiikkaan, niin sen sisäisen viestinnän kielivalintoihin kuin ulkoiseenkin viestintään, toinen kuvaa yksittäisten Euroopan maiden kielellistä tilannetta ja niiden omaa kielipolitiikkaa ja kolmas esittelee Suomessa puhuttavista kielistä suomen, ruotsin ja saamen asemaa ja kielten asemaan lainsäädännön ohella vaikuttavia tekijöitä.

EUROOPAN UNIONI JA MONIKIELISYYS

Kirjan ensimmäinen osa »Eurooppa ja kielet» koostuu kuudesta artikkelista, joissa tarkastellaan Euroopan unionin 20 virallisen kielen ja lukuisien vähemmistökielten asemaa institutionaalisten, oikeudellisten ja koulutukseen liittyvien kysymysten kannalta. Käsiteltävinä ovat muun muassa unionin toimielinten toisistaan poikkeavat kielelliset käytännöt ja niiden historia, kielten keskinäiset valtasuhteet, joihin myös unionin itälaajeneminen vaikuttaa, ja institutionaalisen monikielisuuden oikeudelliset näkökulmat ja tausta.

MARJUT JOHANSSON ja MATTI WIBERG esittelevät artikkelissaan Euroopan unionin

sisäisen viestinnän historiaa ja kielikonflikteja ja pohtivat, millä tavalla unionin elimissä käytettävien kielten asema kehittyi tulevaisuudessa ja mitä vaikutuksia tällä kehityksellä on. Kaikki unionin viralliset kielet ovat instituutioiden työkieliä, mutta sisäisessä viestinnässä käytettäviä kieliä (ns. käyttökieliä) voi toimielimen tai kokouksen luonteen mukaan olla vähemmän. Historiallisesti vahva kieli ranska on 1990-luvun aikana jäänyt toiseksi englannin noustua unionin pääasialliseksi käyttökieleksi; saksa pyrkii unionin kolmanneksi *lingua francaksi*, ja muut viralliset kielet ovat käytössä ennen muuta viestittäessä yksittäisille jäsenvaltioille ja niiden kansalaisille. Johansson ja Wiberg nostavat yhdeksi keskeiseksi kysymykseksi sen, miten unionin käyttökielten valikoituminen vaikuttaa kansalaisten asenteisiin ja siten esimerkiksi eri jäsenvaltioiden kouluissa opiskeltuihin kieliin.

ANTERO JYRÄNKI käsittelee artikkelissaan Euroopan unionin institutionaalista monikielisyyttä oikeudelliselta kannalta. Hän esittää, että Euroopan unionin politiikkaan on toistaiseksi kuulunut pyrkimys rohkaista jäsenvaltioita monipuolistamaan opetusjärjestelmiensä kielivalikoimaa. Euroopan unionin kielikoulutuspolitiikkaa kartoittavan MARJATTA HUHDAN mukaan keskeinen tekijä kielikoulutuspolitiikan muotoilussa on ollut usein taloudellinen hyöty. Koulutuksen valkoiseen kirjaan on kirjattu tavoite, jonka mukaan unionin kansalaisen tulisi osata oman kielensä lisäksi kahta vierasta kieltä (»monikielitaitoisuus»), ja kielten oppiminen on yksi unionin keinoista kehittää alueen kilpailukykyä. Huhdan mukaan mo-

nen kielen taitamisen tavoite on nostettu keskeiseksi eurooppalaiseksi arvoksi, joka tukee eurooppalaisen identiteetin syntymistä: kielipolitiikka pyrkii luomaan kaikille yhteisen käsityksen Euroopassa puhuttujen kielten kirjosta, joka edistää yhteiskunnan demokraattista kehittymistä.

Eurooppalaisesta vähemmistökielipolitiikasta kirjoittava TOM MORING arvostelee unionin kielipolitiikkaa häilyväksi: tukea suunnataan ennen muuta unionin virallisille kielille, ja vähemmistökielipolitiikka on jätetty jäsenvaltioiden sisäiseksi asiaksi. Vähemmistökielten hankkeet ovat kyllä saaneet unionilta rahallista tukea, mutta 1990-luvun lopusta alkaen tuet ovat vähentyneet, ja periaatteessa kulttuuritukien jakaminen vaatisi jäsenvaltioiden yksimielisen päätöksen. Kaikki jäsenvaltiot eivät kuitenkaan ole Moringin mukaan olleet halukkaita vahvistamaan unionin roolia vähemmistökielten tukemisessa.

Englannin kielen ylivoimainen asema unionissa ja myös maailmanlaajuisesti on ristiriidassa sekä monen kielen taitamisen tavoitteen että usein myös vähemmistökielten tukemisen kanssa. Tämän asian käsittely on yksi kirjan kantavista teemoista. Huhta toteaa artikkelissaan, että Euroopan komissio on katsonut englannin hallitsevan aseman yhdeksi suurimmista uhista monen kielen osaamisen tavoitteelle ja toisten kulttuurien syvälliselle ymmärtämiselle. Jyränki kiinnittää huomion siihen, että demokratian periaatteiden mukaisesti unionin kansalaisten tulisi voida seurata joukkoviestintää ja osallistua julkiseen keskusteluun yhteisistä asioista omalla kielellään; yhden kielen politiikka sopii huonosti yhteen tämän tavoitteen kanssa. Myös liukuminen unionin virallisten kielten järjestelmästä käytännössä yhden tai kolmen työkielen käyttämiseen synnyttää unionin sisällä epätasa-arvoa ja on kohtuuton etu niille, jotka puhuvat näitä kieliä äidinkielen-

nään. JOUKO LINDSTEDT arvioi artikkelissaan unionin itäisen Keski-Euroopan kielistä, että unionin itälaajeneminen voi olla askel kohti englannin aseman vahvistumista ja kielellistä yhdenmukaistumista. Tämä on Lindstedtin mukaan uhka paitsi unionin uusille kielille myös useimpien vanhojen jäsenmaiden kielille, kuten suomelle.

ANDREW CHESTERMAN käsittelee artikkelissaan englannin kielen ylivaltaan johtaneita historiallisia syitä ja kielen tämänhetkistä asemaa maailmanlaajuisesti: kun mukaan luetaan muutkin kuin syntyperäiset puhujat, englanti on maailman puhutuin kieli. Chesterman analysoi englannin ylivaltaa riskiksi (1) kulttuuri-imperialismin vaaran (syntyperäisillä puhujilla on viestinnässä etu puolellaan; asioiden hoitaminen omalla äidinkielellä ei ole aina mahdollista), (2) sen, että syntyperäiset englanninpuhujat ovat toisinaan haluttomia oppimaan vieraita kieliä (muiden kielten puhujien vastustus lisääntyy, kun vastavuoroisuutta kielenoppimisessa ei ole), (3) englannin epäsuotuisan vaikutuksen muihin kieliin (maissa, joissa englanti on ylävariantti, alavariantin käyttöala kapenee tai se muuttuu mahdollisesti ei-toivotulla tavalla) ja (4) epäsuotuisaksi katsottavissa olevan vaikutuksen itseensä englantiin (ei-syntyperäisiä puhujia on enemmän kuin syntyperäisiä, eikä kieli ole enää yksin syntyperäisten puhujien hallinnassa). Chesterman huomauttaa, että englannin *lingua franca* -asema ei ole välttämättä hyväksi englanninkaan syntyperäisille puhujille: jos ei tarvitse opetella muita kieliä, on helppoa jäädä vangiksi oman kielen ja maailmankuvan sisään.

EUROOPAN MAIDEN KIELIPOLITIikkaa

Teoksen toinen osa »Kansalliset kielipolitiikat» käsittelee Euroopan eri valtioiden kielitilanteita: pää- ja vähemmistökielten

suhteita ja asemaa, valtiollisia kielipolitiikkoja ja -käytänteitä sekä niiden historiallista, kulttuurista ja kielihistoriallista taustaa. Omat artikkelinsa on Britteinsaarista eli Britanniaasta ja Irlannista, Espanjasta, Ranskasta, Saksasta, Tšekistä, Venäjältä, Virossa ja Skandinavian maista Ruotsista ja Norjasta. Niissä kuvataan muun muassa sitä, millaisia asenteita valtioiden eri kielisiin kohdistuu, miten vieraisiin kielisiin suhtaudutaan ja kuinka oman kielen muuttuminen ja sen uudistaminen on otettu vastaan.

Artikkelit tavoittavat hyvin Euroopan kielellisen moninaisuuden ja eri valtioiden hyvinkin erilaiset ratkaisut vähemmistökielten aseman järjestämisessä; vaihtoehtoja ovat esimerkiksi monikielisyys, jossa kielet elävät rinnakkain virallisina tai muuten tunnustettuina, ja vähemmistökielten aktiivinen sulauttamispolitiikka.

ALBERTO CARCEDON artikkelissa Espanjan kielistä selviää, kuinka maan itsehallintoalueet säätävät itse espanjan eli castellanon lisäksi käytettävien kielten asemasta. Virallisen kielen asema on katalaanilla, galegolla ja baskilla yhteensä kuudessa Espanjan 17 autonomisesta alueesta, ja lisäksi aragonia ja asturia ovat samannimisten itsehallintoalueiden kielinä erityissuojelussa. Kataloniassa katalaani on jopa hallinnon kieli ja opetuskieli kaikilla kouluasteilla. Carcedo ennustaakin, että tulevaisuudessa itsehallintoalueiden kielet ovat etuoikeutettuja espanjan kieleen verrattuna; jo nykyisin tilanne synnyttää ongelmia alueen näitä kielisiä taitamattomille asukkaille.

Toisenlainen tilanne on esimerkiksi Ranskassa. MARJUT JOHANSSON selvittää, kuinka maan kielipolitiikka on ollut jo valankumouksen ajoista alkaen keskitettyä ja valtiojohtoista ja kuinka siihen ovat 1900-luvun lopulta alkaen vaikuttaneet englannin kielen yleistyminen ja ajatus oman kielen rappeutumisesta. Ranskassa puhutaan mahanmuuttajakielten lisäksi muiden muassa

katalaania, oksitaania, frankoprovensaalia, flaamia, baskia ja bretonia, mutta valtion toimet alue- ja vähemmistökielten aseman edistämiseksi ovat olleet Johanssonin mukaan vaatimattomia — Ranskan perustuslakiin vuonna 1992 tehdyn lisäyksen mukaan valtion virallinen kieli on ranska, minkä vuoksi virallisissa yhteyksissä on mahdollista käyttää ainoastaan sitä.

SUOMEN KIELIPOLITIIKKAA

Kirjan kolmannen osan »Suomen kielet ja kielipolitiikka» kirjoitukset käsittelevät kielipolitiikkaa ja eri kieliryhmien suhteita nimenomaan Suomen näkökulmasta. PIRKKO NUOLIJÄRVI esittelee osion aloittavassa artikkelissaan Suomen kieltä ja kielellisiä oikeuksia kieliryhmien koon, kielilainsäädännön ja myös yksilön näkökulmasta sekä arvioi, millaiselta suomalainen kielimaisema 2000-luvun alkuvuosikymmeninä alkaa näyttää. HARRI MANTILA puolestaan käsittelee niin sanottua kansalliskieli-ideologiaa, sen osuutta suomalaisten kielellisessä identiteetissä ja ilmenemistä kielipolitiikassa. Mantilan mukaan suomen kielen puhujat eivät useinkaan tiedosta kielen merkitystä kollektiivisen identiteetin kantajana ja kansallisen kulttuurin siirtäjänä: Monikielinen ja -kulttuurinen ympäristö sumentavat kielen merkityksen kansallisena symbolina, ja ihmisten kielitietoisuudessa suomi liittyy usein johonkin menneeseen ja suojeltavaan. Kielestä puhutaan äidinkielenä, ja identiteetti merkitys koskee yksilöitä ja heidän suhdettaan ryhmään.

Suomenruotsia koskevaa lainsäädäntöä sekä ruotsin ja suomen kielen suhteita Suomessa pohti artikkelissaan MIRJA SAARI. Hän erittelee Suomessa puhutun ruotsin historiaa ja suomenkielisten ja ruotsinkielisten suhteita, toiseen kieliryhmään kohdistuvia asenteita ja niiden taustaa. Läheinen kontakti suomen kielen kanssa

▷

saa Saaren mukaan monesti aikaan sen, että kielenkäyttö on ruotsinkielisillä diglossista: ruotsia käytetään yksityisillä elämän alueilla, suomen kieltä kodin ulkopuolella. Saari pitää tätä suomenruotsiin kohdistuvana uhkana, sillä jos diglossia lisääntyy, ruotsinkielisestä väestöstä tulee täysin kaksikielistä, jolloin vähemmistön kielelle ei jää erityisfunktiota.

IRJA SEURUJÄRVI-KARIN artikkeli saamen kielestä kartoittaa saamen kieliä koskevaa pohjoismaista lainsäädäntöä ja kielipolitiikkaa. Seurujärvi-Kari katsoo, että vaikka pohjoismainen vähemmistö- ja kielipolitiikka näyttää pluralistiselta, sulauttaminen jatkuu käytännössä: kielilainsäädännön toteuttamisessa on puutteita, omia oikeuksia ei tunneta riittävästi, ja esimerkiksi saamen kielen kirjoitustaito puuttuu monilta. Haasteena on hänen mukaansa yhteis-pohjoismaisen saamelaisen kielipolitiikan vahvistaminen ja kielellisistä oikeuksista tiedottaminen.

LOPUKSI

Monikielinen Eurooppa on tarpeellinen ja monipuolinen kokonaisuus Euroopan unionin jäsenmaiden kielitilanteesta ja sitä ohjailevasta statussuunnittelusta. Sen vahvuutena ovat tarkat tiedot eri maiden

kielilainsäädännöstä, erikielisten puhujien määristä, taustoista ja esimerkiksi vieraiden kielten osaamisesta sekä eri maiden kielistä laaditut havainnolliset taulukot ja karttakuvat. Erilaisten tutkimusten ja kyselyiden tulokset muun muassa kielenpuhujien suhtautumisesta oman maansa vähemmistöihin, kielitaitoon ja omaan kieleen, esimerkiksi oikeinkirjoituksen uudistuksiin, täydentävät mielekkäällä tavalla lainsäädännön ja kieliryhmien yleisesittelystä piirtyvää kuvaa Euroopan kielellisestä monimuotoisuudesta. Vaikka eri kielialueita käsittelevät artikkelit ovat sisällöltään jonkin verran epäsymmetrisiä, teos käy varsin hyvin käsikirjasta kielipolitiikasta ja Euroopassa puhuttujen kielten kirjosta kiinnostuneelle.

Kirjan kiehtovinta antia ovat arviot, joita kirjoittajat esittävät niin eri maiden kuin Euroopan unioninkin kielipolitiikkojen ja eri kielten tilanteiden kehityksestä ja tulevaisuudesta. Keskeiseksi teoksessa kohoaa näkemys, jonka mukaan tulevaisuuden Euroopan monikielisyys ratkaistaan paitsi Euroopan unionin maiden yhteisin päätöksin myös, ja ehkä ennen muuta, yksilöiden omilla valinnoilla. ■

URPU STRELLMAN

Sähköposti: urpu.strellman@helsinki.fi